

***Discursul religios contemporan. Strategii
de construcție.
O perspectivă retorico-pragmatică***

Introducere

Discursul religios românesc a reprezentat subiectul a multiple studii care au tratat problema divers. Unii cercetători au negat existența unui discurs religios în limba română, fiind de părere că textele bisericești ar aparține discursului literar. Preocuparea pentru acest tip de discurs s-a făcut remarcată odată cu apariția primelor texte în limba română (scrieri cu caracter religios), și odată cu primele traduceri de texte religioase.

Străduința noastră se înscrie în sfera dorinței de a înțelege mecanismele retoricii și pragmaticii. Ne-am îndreptat atenția către discursul religios contemporan făcând referire la trăsăturile discursului religios vechi, în vederea stabilirii aspectelor diferențiate, dar și comune. Vom avea în vedere măsura în care cel religios contemporan conține caracteristici ale discursului

religios vechi.

Propunem spre analiză câteva scrieri religioase contemporane de referință, și anume opere ale părintelui Arsenie Boca și ale părintelui Ilie Cleopa, dar și textul cu specific religios din secolul al XVII-lea, mai exact, opera lui Varlaam. Relația dintre elementele retorico-pragmatice regăsite în discursul religios vechi și cele de la nivelul textului cu specific religios actual reprezintă **tema** lucrării noastre de doctorat. Considerăm că, prin cercetarea de față, putem aduce o completare studiilor și cercetărilor existente despre discursul religios. În acest sens, ne-am propus să analizăm textul religios din punctul de vedere al retoricii, verificând dacă schemele de argumentare trec din discursul religios vechi în modalitățile de argumentare ale scrierilor contemporane cu specific religios. Nu s-au mai efectuat studii exhaustive, care să țină cont totodată de genul retoric, părțile din discurs, dimensiunile retorice, figurile retorice. Demersul nostru nu se va opri la analiza retorică. O noutate o va constitui analiza din punct de vedere pragmatic. Cercetarea noastră are ca obiectiv și descrierea rolului implicaturilor și al presupuzițiilor din

textul religios. De asemenea, vom sublinia legătura dintre actele de vorbire și dimensiunile retorice – ethos, pathos, logos. Analiza pragmatică se va referi la mărcile pragmatice și la particularitățile discursive. Prin cercetarea diverselor tipuri de texte religioase, putem contribui la descrierea retorico-pragmatică a variantei religioase din spațiul românesc, punând în evidență funcționarea discursului religios.

Metoda de cercetare esențială pe care o vom utiliza este cea *comparativ - istorică*, metodă ce va subordona, în demersul nostru, *tehnica analizei*. Considerăm adecvată abordarea istorică și descriptivă a discursului de tip religios. Pentru început, vom *analiza* discursurile precizate, în mod separat, pentru ca, în final, să observăm genul proxim și diferența specifică la nivelul textelor religioase contemporane și vechi.

Corpusul pe care vom aplica analiza retorico-pragmatică cuprinde:

A. Mitropolit Varlaam, *Răspunsul împotriva Catehismului calvin*, adaptare realizată de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2010.

B. Părintele Arsenie Boca, *Cuvinte vii*, Editura Charisma, Ediția a II-a, Deva, 2006.

C. Arhimandrit Ilie Cleopa, *Predici la duminicile de peste an*, Ediția a 4-a, Editura Mănăstirea Sihăstria, Vânători, 2010.

*PARTICULARITĂȚI RETORICO-PRAGMATICE ALE
DISCURSULUI RELIGIOS AL MITROPOLITULUI
VARLAAM*

Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc se constituie ca discurs religios deliberativ. Aspectul deliberativ, în termeni aristotelici, se relevă prin frazeologia *Răspunsului împotriva Catehismului calvinesc*. Discursul este construit ca susținere a ortodoxismului și combate calvinismul:

„Din acest motiv am socotit, că am o datorie mare [față de mântuirea voastră] și că trebuie să arăt minciuna și reaua tâlcuire a lor, a acestora care tălmăcesc în mod rău și strâmbă [adevărurile] Scripturii celei Sfinte.” (Varlaam / 2010:7, Subcorpus I.1., p. I).

Caracteristic genului deliberativ este sfatul, element observabil în discursul vechi, cât și actual. Structurile retorice de polemică religioasă iau naștere în jurul unor noțiuni dogmatice aflate în antiteză. Varlaam deliberează utilizând tocmai acest procedeu în vederea persuadării.

În discursurile religioase vechi, se observă o sensibilizare facilă a receptorului prin intermediul ethosului. Ethosul - imaginea retorului - se conturează prin raționamente deductive. Plecând de la premisa că oratorii vremii erau în special cunoscătorii de carte, înțelegem că personalitatea acestora era demnă de credibilitate, iar discursul lor era apt de persuadare prin intermediul ethosului.

Rodica Zafiu consideră că cele două tipuri de ethos, prealabil și discursiv – construit concomitent cu discursul – pot fi convergente sau divergente, în măsura în care imaginea confirmă sau infirmă cele cunoscute. În discursul religios vechi cele două tipuri de ethos converg de fiecare dată.

În discursul religios vechi în prim plan este pathosul, a cărui menire în acest context este de a

persuada. Spre exemplu Varlaam, autorul Răspunsului... apelează la argumente de natură afectivă în vederea atingerii scopului, se recurge la sentimentele receptorilor pentru a obține reacțiile dorite de la „audiență”. Se utilizează în mod tipic persoana I plural (noi), pentru a impune schimbarea atitudinii sau pentru a scoate în evidență raportarea polemică (noi/ei).

Logosul religios are specificul său, individualitate conferită de utilizarea lui în anumite situații de comunicare. În discursul mitropolitului Varlaam, apelul la Divinitate, terminologia și actele de limbaj (de exemplu, binecuvântarea) utilizate amintesc de funcția *magică sau incantatorie* a limbajului stabilită de Jakobson. În discursul mitropolitului Varlaam se pot distinge varietăți interne ale limbajului religios: limbajul biblic, limbajul liturgic, limbajul tehnic religios, limbajul omiletic, limbajul dogmatic sau teologic.

Discursul religios vechi a fixat o tradiție de organizare și expunere a discursului religios românesc, tradiție urmată și de discursul religios actual. În omiliile vechi se observă facil componentele de bază ale

discursului: exordiul, naratio și peroratia, acestora subordonându-se părțile stabilite de Sorin Guia.

Spre exemplu, *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* (1645) se constituie ca pledoarie pentru unitatea de credință ortodoxă și are două părți principale: *Predoslovia* și *Otveatnicul* (răspunsul propriu-zis); privit în ansamblu acest discurs respectă configurația discursivă inițial propusă de Aristotel. Astfel afirmația este reprezentată de *Predoslovie*, iar confirmarea se concretizează în *Otveatnic*. Profilul retoric al celor două părți stabilite de Aristotel este omogenizat de caracterul polemic al discursului. Mai târziu Aristotel adaugă exordiul și epilogul.

Luând în considerare cele patru componente discursive constatăm că *Predoslovia* cuprinde exordiul și narațiunea, iar *Otveatnicul*– confirmarea și epilogul.

În analiza noastră, figurile retorice sunt construite cu intenția de a funcționa ca strategii persuasive, prin care se transmite mijlocit un mesaj, cu un grad de eficiență sporit. În discursul religios vechi, mai exact în opera lui Varlaam, figurile retorice au funcții diferite față

de cele din discursul ficțional. Un rol deosebit este deținut de antiteză și prolepsă.

În discursul religios vechi se observă multiple strategii persuasive, interogația retorică fiind forma clasică de captare a atenției, implicit o modalitate eficientă de convingere. Întrebările retorice apar atât cu aspect pozitiv, cât și cu aspect negativ. Atunci când acestea au aspect pozitiv informația semantică este negativă și invers. Totodată mitropolitul Varlaam folosește această strategie ca pretext pentru mesajul clar al discursului, potențând astfel ideea centrală și subliniind poziția sa față de cele expuse.

Discursul religios vechi nu abundă în metafore, tranzațiile între contexte fiind aproape întâmplătoare. Discursul mitropolitului Varlaam ilustrează câteva transferuri contextuale de tipul „cap femeii” – conducătorul femeii, „plugul” – munca la pământ, „trupul Bisericii” – Hristos, „mădularele” – credincioșii, „cinstitul trup și sânge” – Sfânta Împărtășanie.

Din dorința de a provoca adeziunea auditoriului la ideile prezentate, mitropolitul Varlaam inserează în țesătura discursivă negații polemice. Aceasta tehnică

discursivă consolidează direcția argumentativă, chiar dacă adverbul de negație **nu** ar însemna, în afara discursului, anularea orientării.

Discursul religios analizat cuprinde multiple citate din Sfânta Scriptură. Utilizarea acestora subliniază competența teologică a mitropolitului și totodată reprezintă pentru auditoriu un argument al autorității.

O situație inedită se constată în cazul deicticelor pronominale personale de persoana I. Există o diferență de context. Dacă ne situăm în discursul propriu-zis prin *eu* oratorul își asumă spusele, iar când apare în citatul biblic acest pronume nu mai face trimitere la același emițător. Atunci avem de-a face cu referirea la Divinitate, fapt susținut de scrierea cu majusculă. Acest *Eu*, ca element de indexicalitate personală, are capacitatea de a persuadea individul într-o mai mare măsură decât *eu*-l oratorului în sine, deoarece apelul la argumentul autorității, în acest caz în ipostaza Divinității, convinge. Exemplificăm: „Să vă îngrijiți de poruncile Mele și să le faceți pe ele, că **Eu** sunt Domnul care vă sfințesc pe voi.” (Varlaam/2010:28, Subcorpus I.2., p. VI). Elementul de indexicalitate *el* ocupă un loc special în

discursul lui Varlaam. Acest element deictic poate fi identificat doar dacă se cunoaște situația de comunicare. În acest context *el* trimite la Divinitate.

O altă variantă a deixis-ului clasic este reprezentată de acel *deixis-ul temporal*. Adverbele temporale de tipul *acum, astăzi, mâine, ieri* etc. se înscriu în acest tip de deixis. Acestea fac trimitere la momentul emiterii discursului și apar în discursurile religioase.

La nivelul textului religios o formă des folosită a *deixis-ului spațial* o constituie elementul deictic *aici*. În acest discurs deicticul spațial *aici* face referire doar o singură dată către spațiul în care se desfășoară evenimentele relatate.

În mod curent, deixisul social este reprezentat de formule de politețe, dar în discursul religios al mitropolitului Varlaam acestea lipsesc cu desăvârșire. Astfel deixisul social este ilustrat de formulele de adresare ce indică modul în care acesta se raportează social la auditoriu. Astfel întâlnim formule precum: *fraților, credincioși drept-măritori și adevărați fii ai Sfintei noastre Biserici apostolice, iubiți creștini*.

Deixisul discursiv este bine reprezentat în *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*. Astfel momentele din discurs sunt evidențiate de termeni precum: *aici, acolo, mai jos*.

Reprezentând strategii conversaționale curente, folosite pentru a transmite mai mult decât exprimă literal cuvintele, Varlaam fructifică implicaturile. Ilustrăm câteva implicaturi prezente în discursul analizat. Exemplificăm : „*Calvinii și luteranii nu urmează și nu cred Sfintei Evanghelii.*” (Varlaam/2010:32, Subcorpus I.2., p.VIII). Din exemplul dat, deducem că „*aceștia cred în altceva*”. Numele proprii declanșează presupuzițiile conform cărora „*a existat un apostol pe nume Pavel*. Exemplificăm: „*Acest [lucru] și Pavel Apostolul îl scrie: „credința cu iubirea se ajută” [Gal. 5, 6]*” (Varlaam / 2010:12, Subcorpus I.2., p.IX);

Ținând cont de tipologia lui J. Searle, exemplificăm tipurile de acte de limbaj cu citate din discursul religios: *a. Acte reprezentative sau asertive* ce privesc modul de angajare a emițătorului față de adevărul aserțiunii: „*Și adevărat lucru este, că pe măsura mâniei lui Dumnezeu, cu care noi Îl mâniem [zilnic] cu păcatele noastre, nimeni nu poate ajunge să facă destule pentru sine, dacă*

nu ne-ar fi Mijlocitor Domnul nostru Iisus Hristos.”
 (Varlaam/2010:26, Subcorpus I.2., p. X). *b. Acte directive* ce surprind intenția emițătorului de a-l determina pe receptor să efectueze o anumită acțiune: *„Oricine ar fi acela, care vă învață o altă credință, chiar dacă ar fi Înger din cer, să nu îl credeți, ci să îi spuneți: **Anatema! Și să vă lepădați și să vă îndepărtați de unul ca acesta!**”* (Varlaam/2010:8, Subcorpus I.2., p. X). *c. Acte comisive* care indică angajarea emițătorului față de realizarea unei acțiuni: *„Însă noi ne închinăm [Sfinților iconizați], pentru că ceipictați pe ele sunt oameni cerești și dumnezeiești. Căci noi ținem ceea ce dintâi a fost legiuit și ceea ce atocmit/a stabilit Biserica cea adevărată, care este a Soboarelor/ a Sinoadelor și a Apostolilor.”* (Varlaam/2010:50, Subcorpus I.2., p. X). *d. Acte expresive* care marchează atitudinea emițătorului (presupunând că e onest) față de starea de lucruri specificată de conținutul discursiv: *-„Și dacă am citit-o pe aceasta, pe cea care poartă titlul:Catehism creștinesc, am văzut că este plină de otravă, de moarte sufletească, de care lucru, **iubiții mei fii**, mărturisesc din toată inima înaintea lui Dumnezeu, că [din cauza ei] mare grijă și multă durere a cuprins sufletul și inima mea.”* (Varlaam/2010:6, Subcorpus I.2., p. X). *e. Acte declarative:* *„Amin!”* (Varlaam/2010:9, Subcorpus I.2., p.

X). Formula de încheiere *Amin*, tipică pentru discursul religios, ilustrează un act declarativ ce este urmat și de semnul Sfintei Cruci.

PARTICULARITĂȚI RETORICO- PRAGMATICE PR. ARSENIE BOCA ȘI PR. ILIE CLEOPA.

Argumentarea în discursul religios contemporan se realizează printr-un cumul de strategii de construcție discursivă ce pun în mișcare tehnici retorico-pragmatice variate, provocând reacția și adeziunea credincioșilor. Scopul final al acestor strategii este reprezentat de persuasiune, element vizibil în discursurile religioase contemporane.

De-a lungul cercetării noastre retorico-pragmatice, care a vizat discursul religios contemporan, mai exact scrierile părintelui Arsenie Boca și pe cele al părintelui Ilie Cleopa, am surprins elemente ce

individualizează fiecare discurs în parte, dar și elemente comune. Strategiile de argumentare au fost disociate după criteriile pragmatice și retorice.

Categorisirile retorice, din perspectiva genului retoric teoretizat de Aristotel, au evidențiat locuri comune ale celor două discursuri analizate. Ambele discursuri religioase se înscriu cu precădere în oratoria deliberativă, dar în țesătura discursivă sunt inserate și elemente ce amintesc de discursul epidictic. Astfel, atât părintele Ilie Cleopa, cât și părintele Arsenie Boca au în vedere binele/răul și avantajosul/dezavantajosul, dar nu ezită să laude sau să blameze. Sfatul devine în plan discursiv strategie de construcție a discursurilor deliberative amintite, iar obiectivul tuturor deliberărilor este proiectat în fericirea credincioșilor. Ilustrativ în acest sens pentru ambele discursuri religioase analizate sunt formele verbale de conjunctiv și imperativ:

„Dar tot e mai bine să nu mâniați pe Dumnezeu, ci să vă întoarceți.” (Boca 2006:87, Subcorpus II.1., p. XI);

„Deci toți să ne bucurăm, să săltăm și să ne veselim că Mîntuitorul a biruit moartea și iadul și pentru mîntuirea

noastră pe toate le-a lucrat.” (Cleopa 2010: 10, Subcorpus III.1., p. XXX).

Caracterul deliberativ al discursurilor religioase contemporane este evidențiat de intenția oratorilor de a institui ordinea morală prin respectarea poruncilor biblice. Temporalitatea vizată de ambele discursuri este viitorul, element definitoriu pentru oratoria deliberativă:

„Să părăsim păcatele care ne orbesc și neucid sufletul și să ne reîntoarcem la Hristos.” (Cleopa 2010:45, Subcorpus III.1., p. XXX);

„Nu mai stați cu gânduri ucigașe împotriva copiilor, că nu știți în calea cărui mare dar de la Dumnezeu te-ai găsit împotrivă - și ai să dai seama - de aceea mai bine gândiți-vă și rugați-vă lui Dumnezeu, ca, copiii voștri să-I fie slujitori între oameni!” (Boca 2006:58, Subcorpus II.1., p. XI).

Profilul comun celor două discursuri religioase analizate este conturat și de elemente ce le circumscriu identitatea în epidictic. Deși apar mai rar, există momente discursive a căror temporalitate de referință este prezentul, momente destinate blamării sau elogiilor

prin apelul la topicele speciale de invenție – frumosul/urâtul sau viciul/virtutea:

„*Păcatul a creat fiarele.*” (Boca 2006:151, Subcorpus II.1., p. XI);

Elogierea faptelor bune: „*Prin aceste fapte bune, fiecare om oricât de păcătos ar fi, vine la lumina cunoștinței și se apropie de Dumnezeu, devenind dintr-un om întunecat și păcătos, un vas ales al lui Dumnezeu și un fiu al împărăției cerurilor.*” (Cleopa 2010:47-48, Subcorpus III.1., p. XXXIII);

Din perspectiva genurilor retorice nu există diferențe majore între cele două discursuri religioase.

Modelul comunicativ al discursurilor religioase contemporane se concretizează în trei dimensiuni retorice inegale ca focalizare, triada *ethos-pathos-logos* fiind formula discursivă comună oratoriei religioase actuale analizate.

De-a lungul discursurilor studiate este vizibil faptul că cele trei dimensiuni retorice nu se află în același plan. Părintele Arsenie Boca și părintele Ilie Cleopa optează pentru a-și persuadea credincioșii apelând, în principal, la emoții (pathos) și la argumente raționale

(logos). Este prezentă și convingerea prin ethos, prin renumele și calitățile oratorilor.

Cele două discursuri se apropie prin faptul că ambii oratori beneficiază de un ethos prealabil dotat cu autoritate instituțională. Imaginea părintelui Arsenie Boca, dar și a părintelui Ilie Cleopa, este deja formată în rândul credincioșilor, renumele lor de mari duhovnici contribuind la persuadare. Datele despre cei doi se activează în conștiința receptorilor și devin instrument al convingerii prealabile. În plan discursiv sunt evidențiate cunoștințele amândurora, cunoștințe capabile să illustreze autoritatea și competența teologică.

„La anul 313 de la Hristos, împăratul Constantin a dat edictul de la Milano, prin care recunoscut creștinismul printre religiile de stat.” (Boca 2006:20, Subcorpus II.1., p. XII);

„Dar dezbinările religioase nu s-au oprit aici. Începând din secolele XVIII și mai ales XIX, au apărut în America și în apusul Europei noi grupări religioase rupte din trupul Bisericii apostolice, numite secte.” (Cleopa 2010:55, Subcorpus III.1., p. XXXIII).

În ambele discursuri ethos-ul prealabil este completat de cel discursiv prin referiri la propria persoană – utilizându-se în acest caz persoana I - și prin invocarea exemplului personal ca argument:

„Așa gândeam odată, când eram mai mic. Dar dorul de copil nu m-a părăsit, ci s-a întărit.” (Boca 2006:41, Subcorpus II.1, p. XII) ;

„Să păstrăm cu râvnă evlavia și exemplul personal al părinților noștri, al mamelor, al monahilor, al duhovnicilor și sfinților noștri. (Cleopa 2010:148, Subcorpus III.1., p. XXXIV).

Dimensiunea etică a celor două discursuri analizate este construită după aceleași modalități retorice, schemele de realizare a acestuia fiind convergente.

Construcția discursivă a pathosului, în ambele discursuri religioase, are la bază un set de tehnici retorice al căror scop este de a provoca adeziunea credincioșilor la dogma ortodoxismului. Astfel se observă o bogată serie de scenarii emoționale și un variat lexic al afectelor:

Lexic specializat al afectelor:

„Nu este om în trup care să poată vedea **chinurile iadului** și să nu moară de **frică și durere.**” (Cleopa 2010:65, Subcorpus III.1., p. XXXIV);

„Apoi, Dumnezeu nu răsplătește întotdeauna și numaidecât nici **binele**, pentru că atunci oamenii ar face **binele nu din dragoste și libertate, ci din interes.**” (Boca 2006:34, Subcorpus II.1., p. XII);

Scenarii voit emoționale:

„Iar dacă Toma s-a îndoit de **Învierea Domnului**, după ce și-a pus mâna în coasta Lui, s-a căit de **necredința sa și, căzînd în genunchi, și-a mărturisit cu lacrimi credința și păcatul său, prin aceste cuvinte: Domnul meu și Dumnezeul meu!**” (Cleopa 2010:18, Subcorpus III.1., p. XXXIV);

„Am auzit o pildă: undeva s-a alcătuit o delegație de oameni, care s-au dus la Dumnezeu să se plângă că tare-i grea viața pe pământ, **că tare-s multe betesușuri, multe pagube, multe sudalme, bății și toate păcatele.**

- Fiii Mei, ați spus că tare vi-e grea viața, încărcată de păcate.

- Da, Doamne...

- *Atunci nu le mai faceți...*" (Boca 2006:55, Subcorpus II.1., p. XIII).

Pathosul poate fi observat în discursurile religioase ale celor doi preoți și în formule de adresare de tipul *iubiți credincioși, frații mei, dragii mei* utilizate cu scopul de a modifica dispozițiile interioare ale credincioșilor:

„*Iubiți credincioși*” (Cleopa 2010:24, Subcorpus III.1., p. XXXV);

„*Dacă Dumnezeu o a sprijinit cu atâta putere împotriva prigoanelor, credeți, dragii mei, că o va lăsa înfrântă de erezii? Nu, dragii mei, să n-o credeți.*” (Boca 2006:119, Subcorpus II.1., p. XIII).

Un alt element ce definește un punct comun al celor două discursuri este reprezentat de emoțiile cu precădere pozitive regăsite textual.

La prima vedere, dimensiunea retorică a logosului prezent în textele analizate se poate descrie printr-un bogat registru al termenilor religioși. Se preferă un limbaj accesibil, familiar credincioșilor. Dar la o analiză mai profundă, se pot distinge varietăți interne ale

limbajului religios. Astfel se diferențiază facil limbajul biblic de cel liturgic, tehnic religios, omiletic și dogmatic.

Din perspectiva părților discursive, discursul părintelui Ilie Cleopa urmează tradiția fixată de Aristotel. Exordiul, narațiunea, confirmarea și epilogul sunt componente ce pot fi detectate rapid. În cazul părintelui Arsenie Boca, exordiul lipsește uneori, acest devenind parte din narațiune. Exordiile se constituie direct și marchează raportul preot-credincioși. Narațiunile iau formă didactică reprezentând în cea mai mare parte învățături de credință. Uneori acestea nu sunt continue, firul narativ suferind devieri produse de fluxul memoriei. Exemplul devine tehnică retorică în cadrul narațiunii, convingerea fiind facilă odată cu înaintarea lor. Confirmarea, în cadrul discursurilor analizate, este realizată cu ajutorul explicației, ca procedeu retoric prin intermediul căruia se recapitulează mesajul narațiunii. Doar părintele Arsenie Boca este cel care anunță explicit confirmarea (*să lămurim ceva, cu acestea știute*). Tipic pentru discursul părintelui Ilie Cleopa este epilogul ce face referire la Divinitate și conține termenul *Amin*.

Părintele Arsenie Boca preferă să-și facă receptorii favorabili pentru sine, să amplifice faptele narate sau să inducă credincioșilor o anumită stare afectivă. Un punct comun al celor două situații discursive analizate este epilogul anunțat prin mărci ale încheierii intervenției conversaționale de tipul *în încheiere, închei cu*.

Profilul retoric al discursurilor religioase examinate este conturat de multitudinea figurile retorice inserate în țesătura discursivă. Discursul părintelui Ilie Cleopa se identifică cu cel al părintelui Arsenie Boca prin faptul că antiteza și antifora sunt tropii preferați. Antifora ilustrează un pseudodialog. Oratorii lansează interogații și oferă imediat răspunsuri, receptorului nedându-i-se posibilitatea de a elabora un alt răspuns. Antiteza preferată de cei doi se rezumă la antinomia *sărac-bogat*. Epitetul, repetiția, anafora, inversiunea, enumerația, comparația completează învelișul retoric al ambelor discursuri.

Strategiile argumentative fructificate de părintele Arsenie Boca și de părintele Ilie Cleopa subliniază dimensiunea retorică a acestora. Printre cele mai utilizate strategii se enumeră interogația retorică, metafora

argumentativă, negația polemică și citarea ca tehnică de persuadare. În ambele cazuri, interogația retorică este frecventă, credincioșii fiind puși în ipostaza de a aproba poziția argumentativă lansată. Deosebirea dintre cele două discursuri cercetate constă în lungimea întrebării retorice. Părintele Ilie Cleopa preferă lanțurile de interogații retorice, pe când părintele Arsenie Boca folosește întrebări retorice, sub forma afirmațiilor deghizate, scurte. Metafora argumentativă are, în cele două discursuri, dublă funcție – o funcție ornamentală și una cognitivă întrucât joacă rolul unui instrument al convingerii schimbând atitudinea credincioșilor. Oratorii își consolidează pozițiile argumentative apelând și la negații polemice. Acestea apar în cadrul antitezelor. Un loc important în rândul strategiilor persuasive este ocupat de tehnica citării. Discursurile religioase analizate abundă în citate scripturistice și patristice, iar eficiența acestora este direct proporțională cu puterea textelor citate. Citatele au autoritate în plan discursiv facilitând câștigarea credincioșilor.

Discursurile religioase studiate reprezintă – după cum am demonstrat anterior - texte prin excelență

retorice întrucât încorporează atât o dimensiune educativă, didactică, cât și una retorică propriu-zisă. Aspectul retoric al acestora este completat de miza pragmatică a predicilor celor doi mari preoți. Caracterul pragmatic al acestora este ilustrat de elementele discursivității ce sunt marcate deictic, de valorile ilocuționare ale discursurilor analizate și de implicaturi și presupuziții.

Atât discursul religios al părintelui Ilie Cleopa, cât și cel al părintelui Arsenie Boca, este marcat deictic, evidențiindu-se pe parcursul predicilor cinci tipuri de deixis – deixis personal, spatial, temporal, discursiv și social. Raportul deicticelor este diferit în cele două cazuri. În discursul părintelui Ilie Cleopa deicticele personale predomină, pe când în cel al părintelui Arsenie Boca deixisul spatial este mai bine reprezentat. Deixisul social și cel discursiv este minim ilustrat.

Valorile ilocuționare ale discursurilor religioase analizate sunt redată de clasa verdictivelor, a expozitivelor, a comportativelor, a promisivelor și a exercitivelor. Părintele Arsenie Boca și părintele Ilie Cleopa ilustrează cu precădere clasa verdictivelor, între

celelalte clase stabilindu-se un raport aproximativ egal. Preferința verdictivelor, ce fac trimitere la acte juridice, amintește de genul judiciar bazat pe dihotomia just-injust.

Implicitul lingvistic este prezent de-a lungul ambelor discursuri religioase cercetate și este reflectat în utilizarea implicaturilor – atât a celor particularizate, cât și a celor generalizate - și a presupuzițiilor ca strategii conversaționale.

În final, putem observa că profilurile retorico-pragmatice ale celor două tipuri de discursuri analizate sunt convergente. Schemele de argumentare coincid în mare parte.

CONCLUZII

În urma analizei retorico-pragmatice întreprinse de noi, observăm că discursul religios vechi al mitropolitului Varlaam este o mărturie vie a modelului discursiv prin excelență retoric. Discursul său se dovedește a fi un remarcabil izvor de inspirație în ceea ce privesc schemele de argumentare retorico-pragmatică întrucât oratorii contemporani (părintele Arsenie Boca și

părintele Ilie Cleopa) împrumută din particularitățile discursului religios vechi.

Din perspectivă retorică, se remarcă facil faptul că părintele Arsenie Boca și părintele Ilie Cleopa își adaptează discursul religios la **genul retoric** propus de mitropolitul Varlaam. Astfel discursurile religioase contemporane își circumscriu identitatea în epidictic sau deliberativ. Adaptarea la unul din cele două genuri retorice se face în conformitate cu dimensiunea temporală dominantă. Este adevărat că discursul religios vechi tinde cu precădere către epidictic, deoarece rolul discursului mitropolitului Varlaam este de a intensifica adeziunea la valorile pe care calvinii nu le dețin, dar discursului nu îi lipsesc elementele de oratorie deliberativă. Discursurile religioase contemporane au, în mare parte, ca temporalitate de bază viitorul și fac referire la util sau dăunător.

Atât mitropolitul Varlaam, cât și preoții contemporani, optează pentru o formulă discursivă ce poate fi transpusă într-un model comunicativ cu trei **dimensiuni retorice** posibile, ținându-se cont de focalizarea preferențială, fie asupra credincioșilor, fie

asupra conținutului de idei din discursul religios. În ceea ce privesc dimensiunile retorice, în urma analizei noastre, s-a constatat faptul că ethos-ul, pathos-ul și logos-ul sunt ilustrate prin modalități similare. În ambele cazuri, ethos-ul este prealabil, dar și discursiv. Cele două tipuri de ethos converg, întrucât imaginea oratorilor construită anterior este confirmată de-a lungul discursurilor. Dimensiunea retorică a pathos-ului este ilustrată, în toate discursurile analizate, de un lexic specializat al afectelor și scenarii voit emoționale. În cazul *Răspunsului împotriva Catehismului calvinesc*, logosul nu se rezumă la funcția sa minimală, aceea de a comunica idei sau atitudini, din limbaj întrezărindu-se demersul gândirii teologice a mitropolitului. Limbajul său este unul accesibil și permite atribuirea termenului de *polemic* discursului său. Logosul în discursul religios contemporan este mai domol și cuprinde un bogat câmp lexical al termenilor religioși în cadrul căruia se disting varietățile interne ale limbajului religios, varietăți evidențiate și în discursul religios vechi: limbajul biblic, limbajul liturgic, limbajul tehnic religios, limbajul omiletic, limbajul dogmatic.

Din perspectivă structurală, discursurile religioase analizate permit descifrarea a patru **părți discursive**: exordiu, narațiune, confirmare și epilog. Un element inovator este observat în discursul religios al părintelui Arsenie Boca, și anume exordiu abrupt și insinuant și epilogul neanunțat. Părintele Ilie Cleopa urmează tradiția impusă de mitropolitul Varlaam și folosește monologul adresat, marcat de formule de tipul *iubiți credincioși*, iar epilogul face apel la Divinitate. Narațiunea și confirmarea se aseamănă în cazul discursurilor analizate și evidențiază tehnici de construcție precum: tehnica explicației, tehnica amplificării și tehnica exemplului.

Profilul retoric al discursurilor analizate este conturat și de **figurile retorice** construite cu intenția de a funcționa ca strategii persuasive, prin care se transmite mijlocit un mesaj, cu un grad de eficiență sporit. Discursul mitropolitului Varlaam are în prim plan comparația și antiteza, pe când discursurile religioase contemporane permit observarea antiforei ca figură retorică preferată.

Obiectivul discursurilor religioase analizate este de a consolida opinia auditoriului cu privire la diverse probleme ce țin de credință. În cadrul discursului religios vechi se urmărea și schimbarea convingerilor, discursul având caracter polemic. Astfel mitropolitul Varlaam fructifică **strategiile persuasive** de tipul metaforei argumentative, citării, negației polemică și interogației retorice. Este preferată metafora. Discursul contemporan, de expresie religioasă, are propria individualitate în rândul aserțiunilor cu finalitate persuasivă și este vizibilă aceeași preferință, în cazul părintelui Arsenie Boca, pe când părintele Ilie Cleopa utilizează frecvent interogații retorice.

Din perspectivă pragmatică, atât discursul religios vechi, cât și cel contemporan, este marcat deictic. De-a lungul țesăturii discursive se observă prezența celor cinci tipuri de **deixis** – deixis personal, spatial, temporal, discursiv și social. Raportul deicticelor este diferit în cele două situații. În discursul mitropolitului Varlaam este bine reprezentat deixisul personal și discursiv, pe când discursurile religioase

contemporane ilustrează preponderent formele deixisului clasic (personal, temporal, spațial).

Discursurile religioase analizate comportă **valorile ilocuționare** redate de clase specializate: clasa verdictivelor, a expozitivelor, a comportativelor, a promisivelor și a exercitivelor. Valoarea ilocuționară a discursului religios vechi este ilustrată de acte reprezentative sau asertive, acte directive, acte comisive, acte expresive și acte declarative conform tipologiei lui Searle. Implicitul lingvistic este reprezentat de **presupozițiile și implicaturile** conversaționale regăsite la nivelul tuturor discursurilor analizate.

În concluzie, putem observa că particularitățile retorico-pragmatice ale celor două tipuri de discursuri analizate – discursul religios vechi și discursul religios contemporan - sunt convergente și descriu o tradiție oratorică bine definită.